

ФУНКЦИОНАЛНИ ХРАНИ - НАСТОЯЩЕ И БЪДЕЩЕ

Божидар Попов

Катедра “Хигиена, медицинска екология и хранене”
при МФ- София

НУТРИЦИОЛОГИЯ - КОМПЛЕКСНА НАУКА ЗА ХРАНИТЕ И ХРАНЕНОТО НА ЧОВЕКА

ВКЛЮЧВА СЛЕДНИТЕ ОСНОВНИ РАЗДЕЛИ:

1. ФИЗИОЛОГИЯ НА ХРАНЕНЕ

а/ ЗДРАВΟΣЛОВНО /РАЦИОНАЛНО/ ХРАНЕНЕ

б/ ПРОФИЛАКТИЧНО ХРАНЕНЕ

в/ ФИЗИОЛОГИЯ НА ХРАНОСМИЛАНЕ И УСВОЯЕМОСТ
НА ХРАНАТА

г/ БИОХИМИЯ /УТИЛИЗАЦИЯ/ НА ХРАНИТЕ

д/ ОСНОВНИ МАКРО- И МИКРОНУТРИЕНТИ

е/ ФИЗИОЛОГИЧНО ЗНАЧЕНИЕ НА ХРАНИТЕЛНИТЕ
ПРОДУКТИ - ХРАНОЗНАНИЕ

ж/ ФУНКЦИОНАЛНИ ХРАНИ И ХРАНИТЕЛНИ ДОБАВКИ

2. ЛЕЧЕБНО ХРАНЕНЕ

а/ ДИЕТЕТИКА

б/ РЕКРЕАТИВНО ХРАНЕНЕ

в/ ПАРЕНТЕРАЛНО И СОНДОВО ХРАНЕНЕ

НУТРИЦИОЛОГИЯ - КОМПЛЕКСНА НАУКА ЗА ХРАНИТЕ И ХРАНЕНЕТО НА ЧОВЕКА

3. ПАТОЛОГИЯ НА ХРАНЕНЕТО

- а/ БОЛЕСТИ ВСЛЕДСТВИЕ НЕРАЦИОНАЛНО ХРАНЕНЕ
- б/ БОЛЕСТИ ОТ СВРЪХЧУВСТВИТЕЛНОСТ КЪМ ХРАНИТЕ
- в/ ЗАБОЛЯВАНИЯ ОТ ЛОШО ХРАНОСМИЛАНЕ -
МАЛДИГЕСТИЯ И МАЛАБСОРБЦИЯ

4. АЛТЕРНАТИВНО ХРАНЕНЕ - РЕДУЦИРАНО, РАЗДЕЛНО И ВЕГЕТАРИАНСКО

5. ХРАНИ - ЛЕКАРСТВА И ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ МЕЖДУ ХРАНИ И ЛЕКАРСТВА

6. ТЕХНОЛОГИЯ НА ХРАНИТЕ

7. КУЛИНАРНА ОБРАБОТКА И КОНСЕРВИРАНЕ НА ХРАНИТЕЛНИТЕ ПРОДУКТИ

НУТРИЦИОЛОГИЯ - КОМПЛЕКСНА НАУКА ЗА ХРАНИТЕ И ХРАНЕНЕТО НА ЧОВЕКА

- 8. ЕПИДЕМИОЛОГИЯ НА ХРАНЕНЕТО**
- 9. ХРАНИТЕЛНА ИМУНОЛОГИЯ**
- 10. ГЕНЕТИЧНО ХРАНЕНЕ**
- 11. НУТРИГЕНОМИКА**
- 12. ИКОНОМИКА НА ХРАНЕНЕТО**
- 13. СОЦИОЛОГИЯ НА ХРАНЕНЕТО**
- 14. ПСИХОЛОГИЯ НА ХРАНЕНЕТО**
- 15. ТОКСИКОЛОГИЯ НА ХРАНЕНЕТО - ХИМИЧНИ
КОНТАМИНАНТИ В ХРАНИТЕ**
- 16. БИОЛОГИЧНИ КОНТАМИНАНТИ В ХРАНИТЕ**
- 17. ГЕНЕТИЧНО МОДИФИЦИРАНИ ХРАНИ**
- 18. ХРАНЕНЕ И ЕКОЛОГИЯ**
- 19. ХИГИЕНЕН КОНТРОЛ ВЪРХУ ХРАНИТЕ И ХРАНЕНЕТО**

Здравословно хранене - това хранене, което е адекватно на метаболитните потребности на организма, осигурява добро здраве и активно дълголетие.

Фундамент на здравословното хранене е **балансираното хранене**. Последното включва 4 направления:

- **енергиен баланс**
- **нутриентен баланс**
- **продуктов баланс**
- **баланс в режима на хранене.**

Основно значение в балансираното хранене имат т.н. Функционални храни - едно от новите направления в науката за хранене

Има много дефиниции, маркиращи термина “функционална храна”. Най-често срещаната е:

◆ “храна, която задоволително демонстрира благоприятни ефекти по отношение на една или повече таргетни функции в организма, извън адекватните нутритивни ефекти, както и оказваща влияние на подобрен здравен статус или редукция на здравен риск от развитие на заболяване”.

◆ Американската диетична асоциация /1999/ ги определя като “цялостни, усиленни или обогатени храни, които могат да бъдат консумирани като част от разнообразни диети на регулярна база, за постигане на потенциални здравни ползи”.

◆ Институтът по медицина към Националната академия на науките в САЩ определя функционалните храни до такива “в които концентрацията на един или повече нутриента е обработена или модифицирана така, че да подсили техния принос в здравословната диета”. Немодифицирани цялостни храни са плодовете и зеленчуците – най-проста форма на функционална храна.

◆ По-кратко определение за функционални храни е “храни, които осигуряват ползи за здравето извън основното хранене”.

Новото във функционалните храни е най-вече в начина по който есенциални нутриенти с показани благоприятни ефекти са включени във вкусна и полезна храна, която е патентована, носи здравен знак и е в търговската мрежа. Следователно всеки един нутриент с доказани качества може да се включи в съответни храни, но там трябва да запазва функционалните си качества.

Ако активният /есенциален/ компонент се включи в капсула, таблетка или разтвор, то това се нарича “диетична добавка”.

Термини близки до “функционална храна”, но без да са нейни синоними:

- Пробиотици**
- Пребиотици**
- Нутрацетици**
- Усилени, обогатени храни /fortified foods/**
- Медицински храни**
- Фитохимикали /фитонутриенти - терпени, феноли, тиоли, лигнани**

Всяка функционална храна е продукт със запазена марка и трябва да е маркирана със здравен /Health claims/ и функционален /Function claims/ знак.

FDA /The Food and Drug Administration – САЩ/ - регулира функционалните храни по правилата на конвенционалните /естествени/ храни. Тя е дала разрешение за здравен знак само за 11 функционални храни. Здравният знак маркира връзката диета – болест, а функционалният знак маркира поддръжката за нормалните функции на дадена структура или система в организма.

Функционалните храни имат различно значение в отделните страни. В Япония, където за първи път се разви концепцията за функционалните храни още през 80-те години, те са диференцирани въз основа на използване на естествени нутриенти в тях. Понастоящем около 300 хранителни продукта там са с утвърден статус на FOSHU-Foods for Specified Health USE.

В САЩ концепцията за функционални храни разрешава да се включват и нутриенти, които са продукт на биотехнология. Пазарът на функционални храни там понастоящем се оценява на 18,5 милиарда долара. При всички случаи обаче функционалните храни могат да бъдат както от растителен, така и от животински произход.

Таблица на функционалните компоненти

Clare M. Hasler

at the Am. Coll. of Nutrition (2000)

Клас/ компоненти	Източници	Потенциални ползи
<i>I. Каротениди</i>		
1. α-каротин	моркови	Неутрализират свободните радикали
2. β-каротин	Различни плодове и зеленчуци	Неутрализират свободните радикали
3. Лутеин	Зелени зеленчуци	Допринася за запазване на зрението
4. Ликопен	Домати и продукти от тях	Редуцира риска от рак на простатата
<i>II. Колагенов хидролизат</i>	Желатин	Подобрява някои симптоми, свързани с остеоартрита

Таблица на функционалните компоненти

Clare M. Hasler

at the Am. Coll. of Nutrition (2000)

Клас/ компоненти	Източници	Потенциална полза
III. Диетични фибри		
1. неразтворими фибри	Пшеничени трици	Редуцира риска от рак на гърдата и колонален рак
2. β -глюкан	Овес	Редуцира риска от ССЗ
3. разтворими фибри	Плодове	Редуцира риска от ССЗ
IV. Мастни киселини		
1. омега-3 мастни киселини	Риба	Редуцира риска от ССЗ, подобрява умствените и зрителни функции
2. конюгирана линолова киселина	Сирене, месни продукти	Намалява риска от някои форми на рак

Таблица на функционалните компоненти

Clare M. Hasler
at the Am. Coll. of Nutrition (2000)

Клас/ компоненти	Източници	Потенциални ползи
V. Флавоноиди		
1. Антоцианидини	Плодове	Неутрализират свободните радикали; редуцира риска от рак
2. Катехини	Чай	Неутрализират свободните радикали; редуцира риска от рак
3. Флавонони	Цитрусови плодове	Неутрализират свободните радикали; редуцира риска от рак
4. Флаволи	Плодове и зеленчуци	Неутрализират свободните радикали; редуцира риска от рак
VI. Индели, изотиоцианати		
Сулфорофан	Броколи, къдраво зеле	Предизвиква детоксификация на ензимите, редуцира риска от рак

Таблица на функционалните компоненти

Clare M. Hasler

at the Am. Coll. of Nutrition (2000)

Клас/
компоненти

Източници

Потенциални ползи

VII. Феноли

Плодове,
зеленчуци

Антиоксиданти, редуцират риска от дегенеративни болести, сърдечни и очни заболявания

VIII. Растителни стероли

Станолов естер

Житни растения,
соя

Понижава серумния холестерол чрез инхибиране на холестеролната абсорбция

IX. Пробиотици

1. Лактобацили

Кисело мляко и
млечно-кисели
продукти

Подобряват гастроинтестиналните функции

X. Пребиотици

Фрукто-
олигозахариди

Лук, земна
ябълка

Подобряват гастроинтестиналните функции

Таблица на функционалните компоненти

Clare M. Hasler

at the Am. Coll. of Nutrition (2000)

Клас/ компоненти	Източници	Потенциални ползи
XI. Сапонини	Соя и соеви продукти	Може да понижи нивото на LDL-холестерола
XII. Соев протеин	Соя и соеви продукти	Редуцира риска от сърдечни болести
XIII. Фитоестрогени		
1. Изофлаволи	Соя и соеви продукти	Редуцират менопаузните симптоми
2. Лигнани	Лен, ръж, зеленчуци	Протектира срещу някои форми на рак и сърдечни болести
XIV. Сулфиди/Тиоли	Чесън, лук, праз	Понижават LDL-холестерола, поддържат имунната защита
XV. Танини	Червени боровинки, какао, шоколад	Подобряват функциите на уринарния тракт, редуцират риска от ССЗ

Сила на доказателствата за функционални храни

Clare M. Hasler- J. Nutrition (2002)

Функционални храни	Биоактивни компоненти	Полза за здравето	Тип на доказване	Сила на доказване	Препоръчан и количества	Регулаторен статус
1. Обогатени маргарини	Растителни стероли и станолови естери	Редуцира тоталния и LDL-холестерол	Клинични проучвания	Много силна	1,3 г/д за стероли	Здравен знак
2. Соя	Протеини	Редуцира тоталния и LDL-холестерол	Клинични проучвания	Много силна	25 г/д	Здравен знак
3. Овесени ядки	β- глюкан	Редуцира тоталния и LDL-холестерол	Клинични проучвания	Много силна	3 г/д	Здравен знак
4. Сок от червени боровинки	Проантоцианидини	Редуцира инфекциите на уринарния тракт	Малък брой клинични проучвания	Умерена	300 мг/д	Конвенционална храна
5. Рибни мазнини	(n-3) мастни киселини	Редуцира триглицеридите и сърдечните заболявания	Клинични и епидемиологични изследвания	Силна	2 пъти седмично	Здравен знак за хранителна добавка

Сила на доказателствата за функционални храни

Clare M. Hasler- J. Nutrition (2002)

Функционални храни	Биоактивни компоненти	Полза за здравето	Тип на доказване	Сила на доказване	Препоръчани количества	Регулаторен статус
6. Чесън	Органично серни съединения	Редуцира тоталния и LDL-холестерол	Клинични проучвания	Умерена	600-900 мг/д	Конвенционална храна или хранителна добавка
7. Зелен чай	Катехини	Редуцира някои форми на рак	Епидемиологични	Слаба до умерена	Неизвестно	Конвенционална храна
8. Спанак, къдраво зеле	Лутеин	Редуцира риска от макуларна дегенерация	Епидемиологични	Слаба до умерена	6 мг/д	Конвенционална храна или хранителна добавка
9. Домати и домати продукти	Ликопен	Редуцира риска от рак на простатата	Епидемиологични	Слаба до умерена	Ежедневно	Конвенционална храна

Сила на доказателствата за функционални храни

Clare M. Hasler- J. Nutrition (2002)

Функционални храни	Биоактивни компоненти	Полза за здравето	Тип на доказване	Сила на доказване	Препоръчани количества	Регулаторен статус
10. Агнешко месо, пуешко, телешко, млечни продукти	Линолова мастна киселина	Редуцира рак на гърдата	Ин виво и ин витро проучвания	Слаба	Неизвестно	Конвенционална храна
11. Кръстоцветни зеленчуци	Индоли	Редуцират някои форми на рак	Епидемиологични	Слаба	3 или повече пъти седмично	Конвенционална храна
12. Ферментирани млечни продукти	Пробиотици	Поддържат функциите на гастроинтестиналния тракт и имунитета	Ограничени клинични данни	Слаба	Ежедневно	Конвенционална храна или хранителна добавка

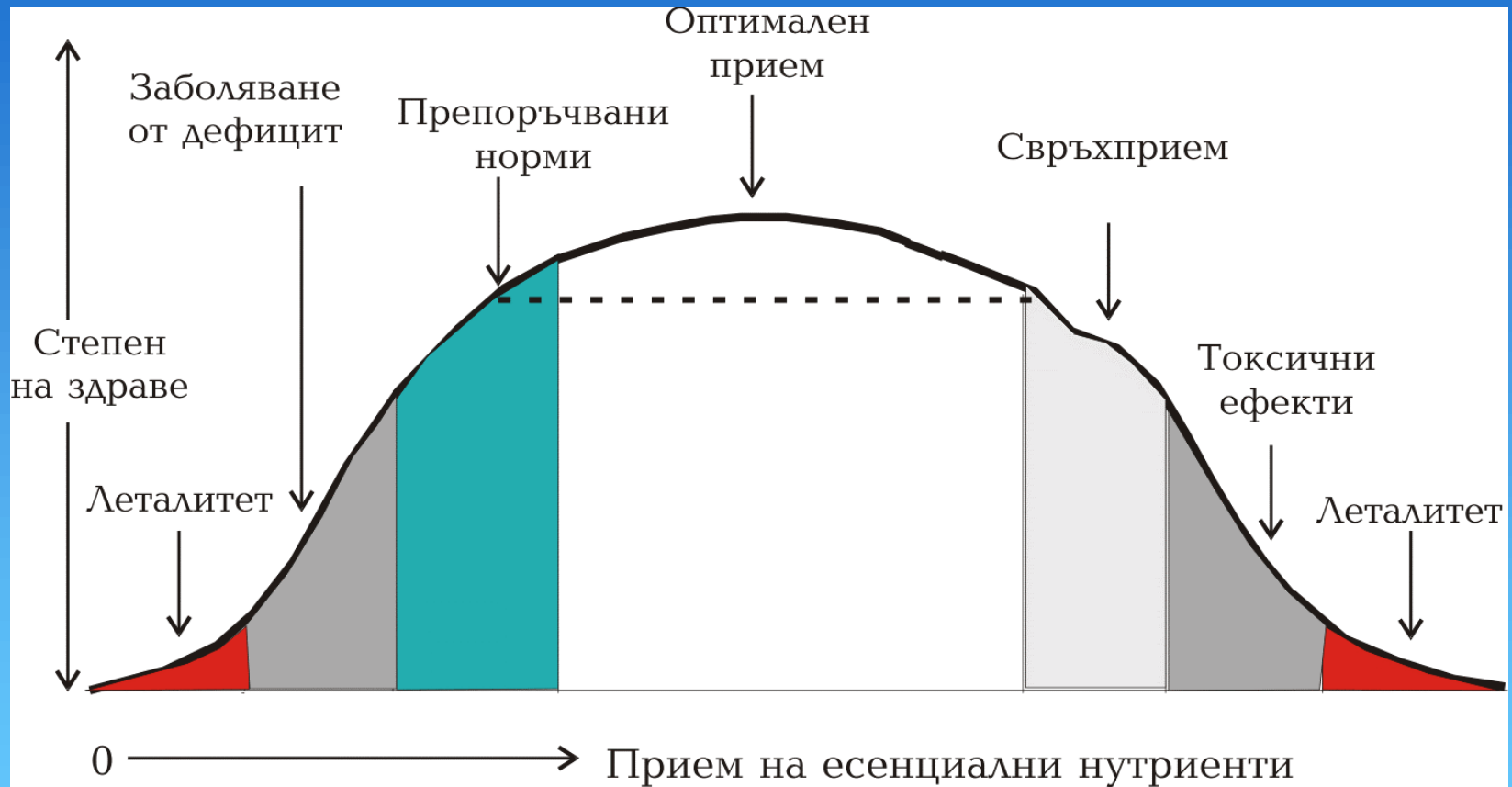
**Оптимален баланс на макронутриентите в ежедневно приеманата
храна трябва да бъде както следва : (според WHO (2003))**

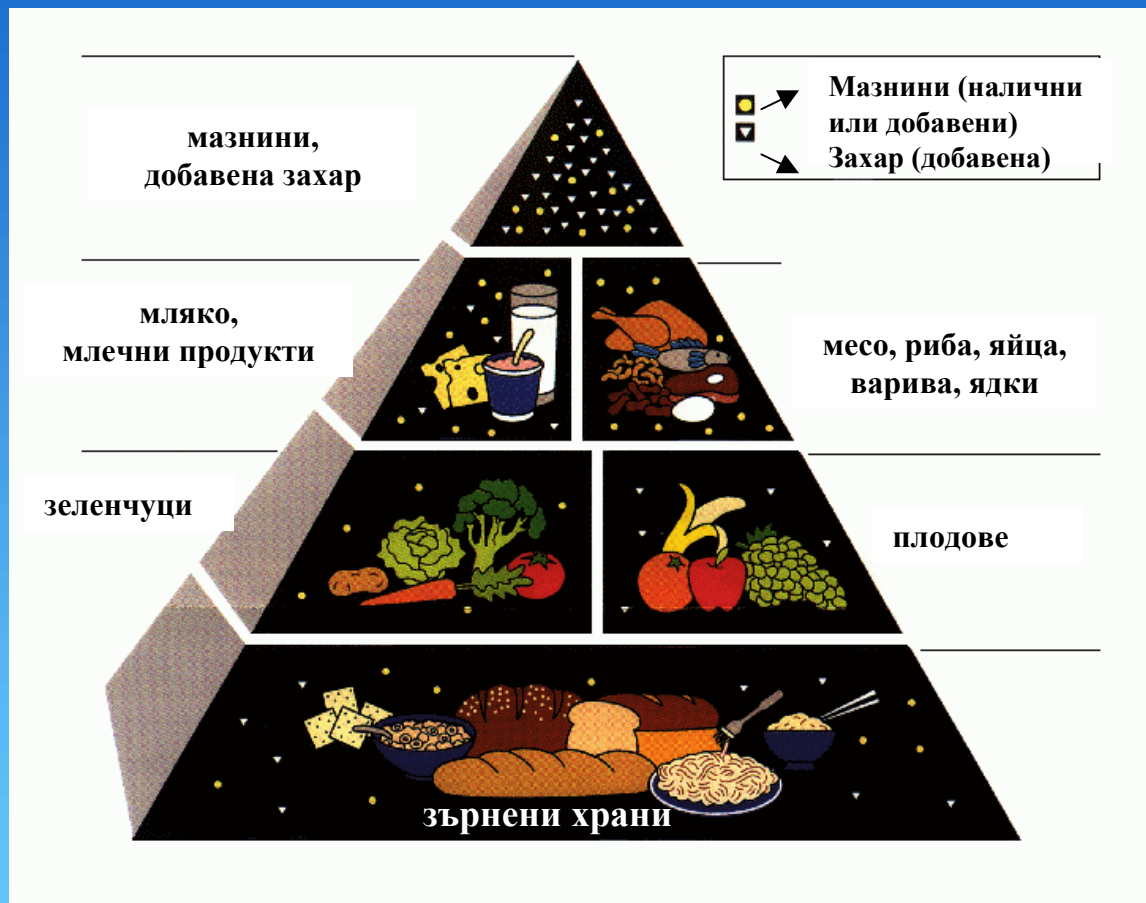
А. Белтък	10-15 E%
Б. Мазнини	15-30 E%
наситени мастни киселини	до 10 E%
ПНМК	6-10 E%
n-6 ПНМК	5-8 E%
n-3 ПНМК	1-2 E%
трансмастни киселини	до 1 E%
холестерол	до 300 mg дневно
В. Въглехидрати	55-75 E%
Добавена захар	до 10 E%

Национална академия на науките на САЩ (2002)
дава следните препоръки за дневен прием на
макронутриентите:

Въглехидрати	45-65%	от тоталните калории
Мазнини	20-35%	от тоталните калории
?! Белтъци	10-35%	от тоталните калории
Фибри	30-38 г	за мъже
	21-25 г	за жени
?! Добавена захар	До 25%	от тоталните калории

Оптимален внос на есенциални нутриенти

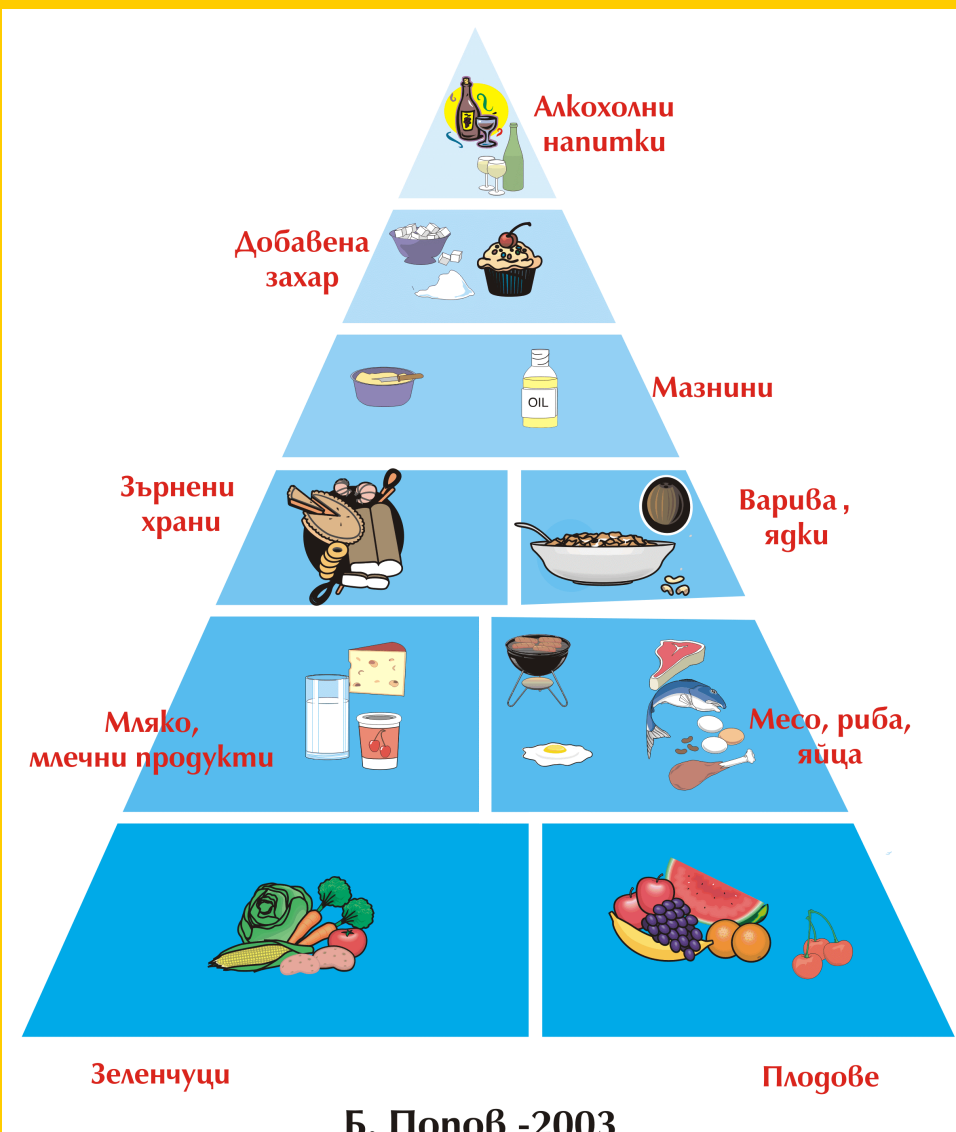
САЩ - 1992 г.

Пирамида на Харвард

април 2005 г.

Б. Попов -2003

Хранителна пирамида на функционалните нутриенти

(Попов Б., 2005 г.)

Глобални перспективи за функционалните храни

Изчислено е в САЩ, че профилактичните здравни стратегии, включително и хранителните подходи с функционални храни ще спестят 60 млрд. долара годишни здравни разходи.

- Доказването, че дадена храна или нутриент реално подобряват здравето е сложно, дълго и скъпо струващо. Поради това проучванията в този аспект се нуждаят от солидно спонсориране.

-Трябва да има научни доказателства, както от ефикасността на функционалните храни, така и за тяхната безопасност.

-В близка перспектива е необходимо да се докаже ефектът на функционалните храни върху функцията, а не върху болестта.

-Необходимо е съответно законодателство за достоверните ползи, маркирани в здравните знаци на функционалните храни.

Глобални перспективи за функционалните храни

- Следните области на проучвания имат обещаващ потенциал: артериално налягане, кръвни липиди, нивата на плазмения хомоцистеин, ефектът на омега-3-ПНМК, антиоксиданти, антиканцерогени, имуномодулатори.

-Особено важни са проучванията, касаещи най-подходящите хранителни технологии за създаването на нови функционални храни, в които есенциалните нутриенти ще запазят оптималното си съдържание, ще имат максимална усвояемост, за да могат да реализират благоприятните си физиологични ефекти в организма.

Глобални перспективи за функционалните храни

-Като нов раздел към функционалните храни е т. нар. “нутригеномика”, която изследва взаимодействието между диета и развитие на заболяване, базиращо се на индивидуалния генетичен профил.

-Научните данни за функционалните храни могат да бъдат регистрирани чрез клинични проучвания, експериментални изследвания с опитни животни, лабораторни изследвания и епидемиологични проучвания.

Бъдеща роля на специалистите по хранене по отношение на функционалните храни:

- активно участие в проучванията, свързани с функционалните храни
- да бъдат експерти на хранителната промишленост при създаването на нови храни
- в сътрудничество с правителствените структури да разработват регулаторни стандарти за функционални храни, с оглед тяхната безопасност и ефикасност
- да осигуряват обучение на общо практикуващите лекари и работещите в хранителната промишленост, както и информация на официалните власти и обществеността за ролята на функционалните храни в промоцията на здравето и превенция на болестите
- да колаборират ефективно с медиите за популяризиране на функционалните храни като необходими за здравословното хранене.